

číslo 1 - příloha 1 Dk-Dialogu 3-4/ 2002
Duben 2002

Demokratický seminář

Bulletin pracovní skupiny Demokratického klubu
Obecné otázky demokracie

Luděk Rychetník

KLÍČOVÉ OTÁZKY ČESKÉ POLITIKY A ROLE DEMOKRATICKÉHO KLUBU

Motto: "... při správě státu (pamatujte) na to, že státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily... Budu se na vás dívat, jak to vedete." (TGM ve své abdi-kační řeči 1935)

Česká politika byla v moderní době opětovaně stavěna před čtyři klíčové otázky: otázku **národní**, otázku **demokracie**, spojené otázky **státnosti a řádu** a otázku **sociální**. Schopnost české politiky je řešit a vyhnout se krizím závisela v první řadě na tom, jak byla v které době schopna tyto otázky rozeznat v jejich souvislostech, adekvátně jim porozumět a je formulovat. Založením ČSR na začátku 20. století přerostla národní otázka v otázku státnosti a rádu. Nebudeme se jí zde proto zabývat samostatně. Podotkneme, že tyto otázky nastolila francouzská revoluce a stručně je shrnula v hesle "rovnost, volnost, bratrství". Rovnost můžeme konkretizovat jako demokracii, volnost jako občanská práva, svobodu a řád, a bratrství jako řešení sociální otázky.

DEMOKRACIE

Klasická definice demokracie: vláda lidu

Demokracie se často definuje jako **vláda lidu**, což v moderní době znamená reprezentativní státní zřízení, kde je vláda pravidelně volena a odvolávána reprezentanty lidu volenými ve svobodných volbách. Tato definice postuluje **demokratický ideál**, který umožňuje klasifikovat země podle binární stupnice: de-

mokracie ANO – NE. Má významný ideologický náboj, hlavně v období boje proti totalitní hrozbě. Je proto jádrem ideologie Demokratického klubu (Dk), který se zrodil v únoru 1948. Víra v demokratický ideál dávala jeho zakládajícím členům morální sílu.

Jakmile totalitní hrozba je zažehnána, mobilizační síla abstraktního demokratického ideálu postupně slábne. Navíc (a nezávisle na tom) se tato jednoduchá "klasická" definice stává příliš hrubou pro analytické úvahy. Zejména nestačí pro zkoumání dynamiky politického života v demokracii. Jednotlivé politické akce mohou demokracii posilovat nebo oslabovat. Svobodné volby mohou dát moc diktátorovi nebo totalitní straně a být předeherou k likvidaci demokracie. Dk proto zavádí (podle Masaryka) další, ne však zcela definovaný pojem **demokratismu**, který zahrnuje demokratické přesvědčení, úsilí o vytvoření nebo upevnění demokracie, nebo i kulturní charakteristiky tradičních demokratických společností a občanů žijících v nich (TGM: „potřebujeme dvě generace života v míru ... nejen demokracii, ale také demokraty“). V tomto posledním smyslu a s použitím soudobé terminologie je demokratismus určitou významnou složkou "*sociálního kapitálu*", jmenovitě umění organizovat společenský a politický život, a zejména úcty ke spravedlnosti, právu a soukromému majetku (Putnam 1992). V tom je blízký antickému i novodobému americkému **republikánskému ideálu** občanských ctností. Demokracie tedy u občanů předpokládá určitou míru demokratismu.

Extensivní empirická definice "vyspělé demokracie"

Západní politologie obvykle definuje demokracii s použitím empirického komparativního přístupu (Říchová 2000) a nepoužívá pak dodatečný termín demokratismu. Studujeme-li státní zřízení a společenský a politický život vyspělých demokracií (politicky stabilních od doby před 2. světovou válkou: Velká Británie, USA, Švýcarsko, severské země, Nizozemí), zjistíme další důležité *charakteristiky a předpoklady (stabilní) demokracie*, které se týkají pěti oblastí života společnosti (Dahl 1995; Linz, Stepan 1996; Říchová 2000):

1. Rozvinutá vyspělá **občanská společnost**: občané odpovědně, s ohledem na společné dobro, pečují o obecné záležitosti a stát (Tocquevillův americký republikánský model, vyrůstající z tradic Pilgrim Fathers).

2. **Vláda práva** ("majestát zákona"): nezávislé soudnictví je prodchnuto vyspělou právní kulturou a ideálem spravedlivého řádu, je respektováno občanskou společností, politickou sférou i státním aparátem.

3. **Efektivní státní mocenský a správní aparát**: je podřízen právu a chrání vládu práva a občanské svobody.

4. Politická společnost: politické strany vyjadřují široké spektrum názorů občanské společnosti a citlivě reagují na jejím ideový vývoj (otevřený systém, *answerability*), politická elita má smysl pro "správný řád" ve společnosti a jedná se státnickou zodpovědností.

5. Institučně zabezpečené **tržní hospodářství**, právně regulované.

Toto pojetí ukazuje cestu do EU: kodaňská kritéria vstupu vyžadují pokrok v těchto pěti oblastech. Zároveň vyjadřuje objektivní civilizační směr – civilizace především znamená vládu práva, dobrovolné přijetí a podřízení se řádu – a zájem většiny obyvatel. Zanedbáme-li tyto předpoklady, ohrozíme legitimitu nového demokratického režimu a, v konečných důsledcích, i samu naši státnost (viz níže). Pro Dk by jejich aktivní podpora, spolu se šířením republikánského ideálu, ukazovala cestu z generační omezenosti a navenek posílila legitimitu ideálu demokracie v ČR.

Uvedené pojetí lze také operacionalizovat a pak umožňuje empiricky hodnotit postup na cestě k demokratické stabilitě (viz Richard Roseovy analýzy vídeňského barometru nových demokracií).

TŘI KLÍČOVÉ OTÁZKY ČESKÉ POLITIKY A STÁTNÍ EXISTENCE V POVÁLEČNÉ DOBĚ

Otázka ”**demokracie nebo totalita?**” je pouze jednou ze tří klíčových otázek, které česká společnost v naší moderní době musela řešit. Při tom různé vrstvy společnosti obvykle vnímají jednotlivé klíčové otázky s různou intenzitou v různém období a jsou v různé míře schopny je řešit, což významně ovlivňuje vyústění historických krizí.

V poválečném období výsledky voleb v roce 1946 a pak průběh samé únorové krize nasvědčují, že otázka ”demokracie nebo totalita?”, kterou demokratické elity považovaly tehdy za rozhodující, byla takovou spíše pro méně odhodlanou část a nebo dokonce pouze pro menšinu české společnosti. Další dvě otázky doby byly: **státnost – bezpečnost státu** a s ní související otázka **právního řádu a otázka sociální**. Po zkušenostech z mnichovské krize a meziválečné ekonomické krize byla legitimita předválečných demokratických elit (a jejich politiky spojenectví se Západem) oslabena v očích mocensky rozhodující části společnosti právě v těchto dvou klíčových otázkách. (Politická a mediální elita může do určité míry kontrolovat agendu politické arény, ale životní realita se prosadí zvláště v dobách společenských zvrátů, nehledě již na další rušivé faktory.).

STÁTNOST

Vztah pevnosti nebo kvality právního řádu k bezpečnosti státu

Mnichovská krize v letech 1937–38 byla vyvrcholením do značné míry konfliktních vztahů německé menšiny k československému státu. Podle mého chápání situace, Němci nechtěli žít pod českou vládou z mnoha důvodů, které však lze shrnout pod hlavičku pocitu frustrace ze ztráty postavení “vládnoucího národa ve státě”, umocněného jejich pocitovanou ”civilizační nadřazeností”, pro ať již domnělé nebo skutečné nedostatky české vlády práva, právního státu –

Rechtsstaat (viz korupce a klientelismus první republiky). Tím trpí vždy právě ti, kteří nejsou napojeni na vládnoucí špičky. (Ke svému velkému zklamání sudetští Němci po roce 1937 zjistili, že z podobných důvodů jimi pohrdají říšští Němci, kteří byli dosazeni na vedoucí místa v zabraném pohraničí. Zimmermann 2001). Podobné problémy, plynoucí z nedostatku spravedlivé státní správy, je možné vidět i v dalších "národnostních" krizích českého státu, zejména slovenské a potenciálně moravské. V atmosféře nacionalismu a nedostatečně rozvinutého právního vědomí jsou nedostatky právního státu interpretovány jako svévole "Čechů", "Prahy" apod.

Současné diskuze o "Benešových dekretech" zvažují historické okolnosti: nezbytnost rychlé konsolidace okupací rozvráceného státu a jeho zabezpečení proti budoucím možným vnitřním ohniskům ohrožení, ve světle zkušeností z mnichovské krize, proti požadavkům striktní (v podmínkách konsolidovaného státu) ústavní legality sankcí. Kritici tehdy přijatého řešení (ač bylo v souladu s Postupimskou dohodou) naznačují, že významným faktorem však bylo naše oslabené právní cítění v tehdejší kritické době. S tímto argumentem není nutné souhlasit, je však třeba mu rozumět a pochopit, že dnes v EU je dimenze právního rádu rozhodující. Dobře to vystihl Rudolf Kučera: "EU je společenství hodnotové a právní... právo v Unii není technický problém, je založeno na úctě k hodnotám, jako svoboda a (vlastnické) právo občanů" (MF Dnes, 2. března 2002). Pro hlavní země EU je otázka demokracie podmíněna otázkou právního státu. Vyplývá to jak z tisíciletých (před-demokratických) tradic právního státu v západní civilizaci, tak i ideových zdrojů této civilizace v antické řecké polis (viz Bednář 1998; Kroupa 2001). Vláda práva je základní civilizační hodnotou uznávanou celou společností, na rozdíl od demokracie, která je poměrně nedávná a jako ideál je uznávána pouze částí politického spektra, tou, která se hlásí k odkazu francouzské revoluce. Vláda práva není technickou záležitostí ani "sterilní legalitou", o níž se zmiňuje Zdeněk Pavlík (2002); je to trvalé úsilí **prosazovat spravedlnost cestou práva**, tedy také a snad i především otázkou hodnotovou. Pokud toto nepochopíme a nevtělíme úctu ke spravedlnosti a k "majestátu práva" (Miroslav Petříček) do našeho systému hodnot, budeme v Evropě odsuzováni pro elementární selhání a v konečných důsledcích oslabujeme náš stát vůči vnějším tlakům.

KLÍČOVÉ OTÁZKY NAŠÍ DOBY A ZAMĚŘENÍ DK

V nejjednodušším makro pohledu je životnost jakékoliv politické síly, strany i Klubu závislá na tom, do jaké míry identifikuje klíčové společenské otázky dneška a blízké budoucnosti a jak se s nimi vyrovná. Prospěšnost Klubu pro společnost je dána tím, jak přispěje k jejich řešení. (V další analýze by bylo nutné přihlížet ke společenské stratifikaci; Dk se však snaží působit na společnost jako celek.) Jaké jsou klíčové společenské otázky dneška a zítřka? Podle mého hodnocení jsou to otázky státnosti – řádu a bezpečnosti a otázka sociální daleko více než otázka demokracie versus totalita. Problémům s přežíváním starých struktur a jejich přerůstání v mafii lze celit cestou upevnění vlády práva daleko

účinněji, než ideologicky poukázáním na totalitní minulost. (Uvědomme si, že ve výše jmenovaných zemích, kde je tradičně pevný řád a vláda práva, žádná totalitní strana nikdy nezískala významnější vliv.) Rovněž sociální otázka je důležitá a její váha se bude patrně dále zvyšovat. Pro Dk však zatím stačí pouze hledět se sympatickým okem na jiné organizace, které se jí věnují.

Můj závěr pro strategii Dk je, že otázky státnosti – řádu a svobody, vlády práva, spravedlnosti by se měly stát pro Dk centrální, ať již je chápeme jako součást širší definice demokracie, nebo jako její předpoklady. Demokracie v klasickém Řecku, v Americe a v západní Evropě vyrostla z vlády práva a trvalého úsilí o vyjasňování a prosazování ideálu spravedlnosti: bez nich demokracie ztrácí smysl. Konkrétněji řečeno, otázka státnosti zní, zda dokážeme včas upevnit naši vládu práva, náš řád do té míry, aby dosáhl úrovně srovnatelné s německou a rakouskou střední Evropou. Pokud tak neučiníme, budeme vystaveni trvalému “civilizačnímu” tlaku z vnějšku, který může (tak jako v minulosti) v určité mezinárodní zvrátové situaci přerůst v krizi státu.

Náš úkol je obtížný především proto, že předpokládá podívat se na vlastní politickou a právní kulturu z nadhledu (pouze baron Prášil se snadno dokázal vytáhnout i s koněm z mazurské bažiny za vlastní cop). Změna politické a právní kultury se obvykle uskutečňuje spíše pomalu a neuvědoměle. Rychlejší postup je možný, vyžadoval by však cílevědomé, vytrvalé úsilí politických a společenských elit. Stojíme před obtížným úkolem uvědomit si vlastní hodnoty a jejich důsledky a hledat u sebe i v Evropě zdroje potřebné změny.

Uveďme příklad. Předseda velké strany varuje před nebezpečím “kriminlizace podnikatelů”; v pevném právním řádu by toto varování znělo absurdně, neboť účelové použití soudu v něm nemá místo. Alespoň jeho strana je snad bere vážně, ale při tom nejde do volební kampaně s programem, kde na čelném místě by bylo upevnění právního řádu – zřejmě jej nepovažuje za základní hodnotu. Za takovou jej však považuje opoziční koalice stran, ale nedávná rozsáhlá anketa názoru politických elit (MF Dnes, 4. března 2002) se otázkou právního řádu vůbec nezabývá, ač se ptá na 20 jiných politicky významných otázek – iniciátoři ankety je patrně považují za důležitější. Zkušenost ukazuje, že předvolební sliby ohledně vymýcení korupce jsou riskantní a možná i kontraproduktivní. Upevnění právního řádu, podpora státnosti jsou typické záležitosti “nepolitické politiky”. Dk jako nestraničká organizace, jejíž hlavním předmětem zájmu je zdraví naší demokracie, by byl vhodnou inspirující silou. Je v našem životním zájmu, abychom se vymanili ze staré krizové střední Evropy, která se jako “pták s očima vzadu” (Hvíždala a Rupnik 2002) dívá do minulosti. Je to obtížné, ale na naší praktické odpovědi závisí naše politická a státní stabilita a stabilita střední Evropy. Upevňování spravedlivého řádu, budování právního státu je nadějným směrem, kam zaměřit svůj zrak.

Odkazy:

Miloslav Bednář (1998): *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky*. Praha: Votobia.

Robert Dahl (1995): *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing.

Karel Hviždala (2002): Rozhovor a Jacquesem Rupnikem, *MF Dnes*, 18. března.

Roman Joch, Jaromír Žegklitz (eds) (2001): *Přednášky z politické filosofie*. Praha: Občanský institut.

Daniel Kroupa (2001): *Klasická politická filosofie a antická polis*, v: Joch a Žegklitz.

Rudolf Kučera (2002): *Nemáme právo ohrozit integraci kontinentu*, *MF Dnes*, 2. března.

Juan J Linz, Alfred Stepan (1996): *Problems of democratic transition and consolidation*. John Hopkins University Press.

Zdeněk Pavlík (2002): *Nejde o rozpor*, Dk – dialog, XII: 1–2 (str. 3).

Robert D Putnam (1992): *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.

Blanka Říchová (2000): *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.

J Šídlo, R Čáslavský (2002): *Průzkum názoru politických elit*. *MF Dnes*, 4. března.

Alexis de Tocqueville (1835–40; a pozdější vydání a překlady) *Demokracie v Americe*

Volker Zimmermann (2001): *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha: Prostor (citováno podle recenze Viktora Šlajchrta v Respektu, 49, 3-9, 12. 2001)

Koordinátor pracovní skupiny:

Luděk **Rychetník**, Ruská 56, 101 00 Praha 10, tel. (02) 71 72 39 85

E-mail ludekr@btinternet.com

Demokratický klub, Fr. Křížka 1, 170 00 Praha 7

E-mail dklub@volny.cz <http://www.volny.cz/dklub>